

társadalmi jelenségekre kigondolt megoldásoknál érdemes megállni, mert ezzel a problémák és a lehetséges megoldások bekerülnek a köztudatba. Ezért befejezésül érdemes rákérdezni a szerző által felvázolt megoldásokra.

1. Szociológiai szempontból lehetséges-e az, hogy értelmi úton úgy azonosuljunk egy értékrenddel, hogy közben azt állítjuk annak társadalmi hordozóiról, hogy sok szempontból érthetetlenek a mai ember számára?

2. El tud-e értelmi úton jutni a hithez a kereső ember egyedül, intézményes segítség nélkül, amikor a hit lényegéhez annak intézményesült hordozói is szorosan hozzátartoznak?

3. A mindennapi élet világában elvessző, hitét kereső ember vajon hogyan tudja a világban szocializálódott beállítódását átváltani türelemre, megértésre egyesegyedül?

Kérdések és válaszok merülnek fel, amelyeket ez a könyv indít el, s amelyekre előbb-utóbb a mindennapokban kell válaszokat adni és kapni.

Morel Gyula: A jövő biztosabb, mint a múlt.
Budapest, 1995.

Bögre Zsuzsa

Mit kezdjenek a keresztények a politikával?

Az alábbi esszé – esszé. Ez itt annyit jelent, hogy a szerző nem tekinti tudományos pályafutása részének a leírtakat, vagyis eltekint bizonyos állítások szigorú bizonyításától, de a tudományos érvelés során alkalmazott módszerekhez hű marad, továbbá szellemi és morális felelősséget vállal az alább következő gondolatokért.

Bizonyos értelemben már az imént leírt mondat sincs *politikai* jelentőség híján. A közírói tevékenység értelemszerűen alkalmazott társadalomtudomány is, s az alkalmazó sajátos politikai céljai egyszerűen el sem rejthetők. Helyesebb tehát, ha azokat nyíltan vállalja. Ehhez azonban szorosan hozzátartozik két erkölcsi elv.

Az egyik az, hogy a politikai elvek nyílt vállalása önmagában semmiféle fölmentést nem ad a hazugság, a restség az igénytelenség, a mellébeszélés, a sandaság, a rosszindulat, az öntetszég bűne alól.

A másik az, hogy egyetlen politikai ideológia sem tiszteletreméltó önmagában, de erkölcsileg kivétel nélkül mindegyik megítélhető. Ez a politikai tevékenység természetéből következik, amelyet rövidesen ki fogok fejteni.

A két elv természetéből adódik – ezt sajnos, külön meg kell említenem, mert köz-

íróink megfigyeléseim szerint rendszeresen elfeledkeznek róla, holott ezzel botrányos következetlenséget követnek el –, hogy a fenti két elv a *másik* politikai ideológiájának *értékelésekor* is érvényes.

Úgy gondolom, hogy a keresztények által vállalható etikai rendszerek mindegyike tartalmazza ezt a két elvet. Bár igyekszem a lehető legkevesebb absztrakcióval terhelni a gondolatmenetet, az eddigieket sajnos nem takaríthattam meg.

Mielőtt továbblépnék, illusztrálni szeretném az elmondottakat.

Úgy vélem, hogy helytelen, sőt, bűnös magatartás, amikor valaki úgy alkot – pláne nyilvánosan – véleményt, hogy nem tesz meg mindent saját érveinek tisztázása és a másik minél alaposabb megértése érdekében. A közíró politikai felelőssége, hogy a tudományból kölcsönzött fogalmainak használatából adódó következményeket

fölmérje. Nem lehet a másik személyt vagy akár elvont társadalmi jelenségeket és fejleményeket leírni, címkézni, minősíteni anélkül, hogy ne tudnánk: a szó is tett, amely sokszor gyűlöletet kelt. Annak idején eleink az osztályharc marxista fogalmát többek között éppen ezért bírálták – nagyon helyesen –, mert annak politikai mozgósító erejétől tartottak. Nagyfokú vakságra és süket-ségre vall, ha valaki nem veszi észre, hogy a modern – és többnyire éppen általa bírált – tömegdemokrácia egyik velejárója, hogy terjednek a kollektív fogalmak, amelyek nagyon is alkalmasak arra, hogy tömegindulatokat gerjesszenek. A tömegindulatoknak a legpusztítóbb – tapasztalati – következménye pedig éppen az, hogy nem képesek a distinkcióra. A keresztény közírónak – főleg, ha tényleg szembe akar szállni a (modern) világgal, s következetesen bírálni kívánja azt –, mindenütt kerülnie kell a kollektív-holisztikus fogalmakat, ahol csak tudja. Ma Magyarországon ilyen politikai fogalom – most csak a magukat kereszténynek valló közírók írásaira gondolok – a nemzet, a nép, az állam, a társadalom, a liberalizmus, a kommunisták, a baloldal, a jobboldal, a nyugat, a kozmopolitizmus, a pénzügyi világ, a sajtó, a kapitalizmus, a társadalmi osztályok, a szegények, a gazdagok, az egyház, a tömegek, a politikusok stb. (Hogy a saját bőrünkön tapasztaltakra emlékeztessék: ellenségeink „a reakció”, „az egyház”, „a jobboldal”, „a kispolgárság”, „az arisztokrácia” stb. fogalmaival ragadták meg az Egyházat, mielőtt a szó szoros értelmében is megragadták volna.) Természetesen nem tudunk immár ezek nélkül beszélni, sőt, gondolkodni sem, de a nyelv lehetővé teszi, hogy ezek élet tompítsuk, az olvasót a rájuk való reflexióra készítsük.

Sajnos, a magyar keresztény közírásnak egyik igen régi, még az első világháború előtti időkre visszanyúló hagyománya (amelyet persze rengeteg szellemtörténeti ok és a kelet-európai társadalmi és ideológiai környezet is indokol) a *tömegesített nyelv*. S ez annál is szomorúbb, mert erkölcsileg egyébként kiemelkedő és az Egyházért sokat tevő, sokak által példaképnek tekintett s ezért nagyhatású főpa-

pok – *Prohászka Ottokár, Márton Áron, Mindszenty József* – is súlyosan elmarasztalhatók ebben a korszaknak történő behódolásban. Erről a nyelvről leszokni belátható időn belül úgysem lehet. De legalább tudni illik egyrészt arról, hogy ennek semmi köze a konzervatizmus univerzális – ha tetszik: katolikus –, de nem tömeges válfajához; másrészt pedig arról, hogy mind a másik iránti elvakult indulatnak és gyűlöletnek, mind pedig a másik szenvedése iránti tökéletes közönynek a legbiztosabb egyengetője a kollektív fogalmak mértéktelen és felelőtlen használata, s a legmegbízhatóbb eszköze is a személyes felelősség másokra (rendszerint fiktív cselekvőkre: az államra, a társadalomra) történő áthárításának.

A politikai tevékenységhez hozzátartozik az indulat. Van olyan eset, amikor az indulat, a harag mint érzelem erkölcsileg helyes. Az indulat összefüggő nyelvi kifejezése többnyire az adott esemény, jelenség, intézmény vagy a másik ember minősítése. A gyermeknevelésben ennél többre sokszor nincs is szükség. A politikában azonban még a helyénvaló indulat sem pótolhatja az érveket. Az érveket mellőző vagy csak ostoba közhelyeket szajkózó, morális fölháborodásban tetszelgő és magukat keresztényi szelleműnek tartó írások, cikkek szellemi igénytelensége fullasztó, erkölcsi értékük pedig több mint megkérdőjelezhető.

*

Mit jelent a második elv: minden ideológia megítélhető erkölcsileg, de egyik sem tiszteltetreméltó önmagában (beleértve a kereszténydemokráciát, keresztényszocializmust stb. is)? Mielőtt válaszolnék, jelzem, hogy a válasz az általam vállalt konzervatív racionalizmus politikai filozófiája vagy ideológiája talaján született, ami egyszerűen a következőt jelenti: a mindenki által megfigyelhető és ellenőrizhető társadalmi valóságból bizonyos elemeket fontosabbnak tartok másoknál, mert úgy gondolom, hogy a rájuk épített politikai gyakorlat okozza a legkevesebb kárt egy tömegdemokráciában. (Természetesen vitatkozni azon is lehetne, hogy mit tartok kárnak s mit nem. A lényegét azonban ez nem érinti.)

Az első megfigyelés a következő: a társadalom kusza és átláthatatlan interakciók szövevénye, amely már annak részleges megismerése révén is módosul. Mindenki számára hozzáférhető tapasztalat, hogy egy néhány fős családon belül mennyire komplikált kapcsolatrendszer működik, s benne akár csak technikailag, akár erkölcsileg is eligazodni még a családtagok számára sem könnyű. Egyszerű indukciós következtetéssel arra jutunk, hogy egy sokmillió társadalom minden bizonnyal egy még bonyolultabb szövevényt alkot, amelyben eligazodni még kevésbé egyszerű feladat.

A „történelmi megfigyelés” két tényt emel ki: először azt, hogy a *normatív-keresztény* teológia *tényleges* egységesítő jellegének az egyházszakadásal és a modern állam létrejöttével összefüggő megszűnt után a profán és egyre államhűbb filozófia vette át ezt a jellegét. Másodszor pedig azt, hogy minden modern ideológia

szülőanyja, a francia forradalom során a társadalom mint olyan egységének biztosítása a politikai tevékenység és felelősség része lett. Sőt, ezen túlmenően egyes ideológiák a társadalom alakítását, tervezését is feladatuk vállalták.

Mindkét „megfigyelés” tényekre vonatkozik, vagyis valami főnnállót rögzít. Az első pedig már a második értelmezését is részben tisztázza: a társadalmi szövevénynek immár része az, ahogyan ma a politikára, a tömegdemokráciára, az államra stb. tekintenek, amit tőle elvárnak, ahogyan cselekszenek (politikusok és nem politikusok egyaránt).

Azt mondtam, hogy egyik ideológia sem tiszteletreméltó önmagában. Ez most már közvetlenül adódik a fenti első megfigyelésből: minthogy nem tudhatjuk voltaképpen, hogy politikai cselekedeteinknek egy szerföltött bonyolult társadalmi szövevényben milyen következményei lesznek, az eligazodást segítő, egyes, de szükségképpen korlátozott és esetleges előítéleteinket és hiteinket rendszerező ideológiánkról csak

annyit tudhatunk bizonyosan, hogy *saját maga is* esetlegessé lesz. Az esetlegesség azonban nem fér meg az olyan tisztelettel, mint amelyet abszolút erkölcsi elvek iránt érzünk és éreznünk kell.

Van azonban egy olyan fajta tisztelet is, amely tulajdonképpen nem erkölcsi, de még csak nem is intellektuális természetű. Egészen egyszerűen az egymás érthető és ésszerű *okfejtése* iránti kölcsönös tiszteletről van szó, amellyel voltaképpen önmagunknak is tartozunk. Egy bonyolult helyzetben bizonyos fokig már

Sajnos, a magyar keresztény közírásnak igen régi, még az első világháború előtti időkre visszanyúló hagyománya (amelyet persze rengeteg szellemtörténeti ok és a kelet-európai társadalmi és ideológiai környezet is indokol) a tömegesített nyelv. S ez annál is szomorúbb, mert erkölcsileg egyébként kiemelkedő és az Egyházért sokat tevő, sokak által példaképnek tekintett s ezért nagyhatású főpapok – Prohászka Ottokár, Márton Áron, Mindszenty József – is súlyosan elmaraszthatóak ebben a korszaknak történő behódolásban.

az is tiszteletreméltó, hogy valaki hajlandó dönteni, és pedig ésszerű indokok alapján. A politikai döntések nagy hányada pedig, ahogy bizonyítani igyekeztem, bátorságot igényel.

Másrészt persze minden ideológia tartalmaz abszolút erkölcsi elveket (amelyek persze lehetnek például szkeptikusak is), vagy még pontosabban: az adott ideológia által is vezérelt, csak analitikusan fölbontható minden tudatos emberi cselekedetnek egyik mozzanata az abszolút értékre való apellálás. Ennek révén maga az ideológia is értékterhelte válik. Ez pedig azt jelenti, hogy az erkölcsi vita és ítélkezés kiterjed az ideológi-

ákra is. A politika sohasem volt erkölcsmentes terület, sem filozófiai, sem gyakorlati értelemben. Éppen ennek ellenkezője mondana ellent minden tapasztalatnak. Az azonban modern fejlemény, hogy a morális vita mint olyan tesz szert politikai jelentőségre.

*

Ismét illusztráció, illetve alkalmazás következik.

A második elvnek igen súlyos következményei vannak. Súlyosak annyiban, hogy a közkeletű vélekedéseknek, a mai magyar keresztény közízlésnek és közgyakorlatnak bizony sok tekintetben ellentmondanak. Sajnos már az alapoknál is. Az elmondottak alapján azt persze el kell fogadnunk, hogy elvek szintjén morális ellentét áll fenn, mondjuk a szubszidiaritás és az individualizmus között. Kétségkívül igaz például az is, hogy keresztény ember nem tekintheti az Embert abszolút mértéknek. Igaz az is, hogy az arisztoteliánus-neotomista hagyomány nem tud mit kezdeni *Thomas Hobbes* antropológiájával. Csakhogy abban a pillanatban, amikor örökérvényűnek hitt erkölcsi elveinket a politika vagy a politikai vita *számára* fogalmazzuk meg, akkor ezt abban a helyzetben tesszük, amikor ez a vita immár régóta nem teológiai, hanem ideológiai vita.

(Hajlamosak vagyunk megfélekedezni arról, hogy az Egyház számára ez a helyzet *szociológiai*, történelmi értelemben egyáltalán nem új, sőt: *néhány* száz évnyi *európai* történetet leszámítva, az Egyház a maga univerzális erkölcsi üzenetét kisebbségben hirdette, hirdeti, és élte, éli meg.)

Ez azt jelenti, hogy az úgynevezett keresztény értékek nagyon is ki vannak téve minden olyan hatásnak, ami a politikai arénában érheti őket (*Joseph Ratzinger* – talán nem véletlenül – politikai étoszról és nem erkölcscről beszél). Ezért például helyesnek látszhat az individualizmus elítélése, de ha visszagondolunk a fentebb elmondottakra a fogalmi kollektívizmus fölöttébb káros voltáról, akkor már egyáltalán nem mondhatjuk tiszta lelkiismerettel és minden további nélkül azt, hogy a kereszténységgel nem fér meg az individualizmus. (Hadd

idézzek itt egy jellegzetes chestertoni gondolatot is: csak a gyűlölet egyesíti az embereket, a szeretet szétválasztja őket – mert a szeretet individualista.)

Ha pedig az ideológiák esetlegességét tekintjük, akkor még kevésbé lehetünk meggyőződve arról, hogy bármelyikük is igazabb vagy helyesebb, csak azért, mert nemesebbnek látszik. Persze nem mindegy, hogy egy bottal a kezünkben botorkálunk előre a sötétben, vagy talán egy gyufát meg tudunk gyújtani, hogy legalább két lépésnyi távolságot biztosan belássunk.

A két erkölcsi elv közvetlen következménye, hogy egyrészt kölcsönösen elismerjük egymás tévedéshez való jogát, másrészt pedig, hogy némi – ugyancsak kölcsönös – tisztelettel viseltetünk a másik ésszerű következtetései iránt. Van abban valami háborzongató, hogy értelmes, felnőtt emberek, akik elég jól kiismerik magukat a saját családjukban, s ott megértő, bölcs, tapasztalt *politikusként* viselkednek, nyomban elvesztik józan eszüket és arányérzéküket, mihelyt egy sokmillió társadalomra gondolnak. Ilyenkor következnek az alparíbnál alparíbb elméletek, idéetlen konspirációs teóriák, az „én jobban tudom” meg a „te még fiatal vagy” idegrongáló és végtelenül ostoba fölényességei, a három lépésből álló összefüggésekkel megmagyarázott, és rendszerint alamuszin és gyáván megoldott össztársadalmi problémák ijesztő és rettenetes butaságai. Ezek mind abból a rettegésből születnek, hogy nem tudunk eligazodni ebben a világban, s mint a féléves gyerekek, visítással és artikulálatlan ordítással hozzuk a világ tudomására, hogy – szellemi értelemben – *félünk*.

Azt mondtam fentebb, hogy minden ideológia bizonyos értelemben fogantatása pillanatától fogva bűnös (sajátos módon a marxizmus erkölcsi töltését éppen ennek a bűnösségnek a prófétai hevületű leleplezése adja, s ez bizony nagyon sok keresztény gondolkodóban rokonszenvet ébreszt, persze úgy, hogy ezt a világeért sem vallaná be vagy ismerné el – pedig jobb volna, ha megtenné). A bűnösséget azonban csak metaforikus értelemben fogadhatjuk el. (S éppen azért nem rokonszenves – számom-

ra – a marxizmus, mert ezt szó szerint veszi.) Annyit fontos csupán észben tartani, hogy már nem tehetjük meg nem történtté sem az egységes erkölcsi-politikai univerzum széttörését, sem pedig a politika társadalomalakító szerepkörének kialakulását. Talán jobb lett volna, ha nem így történik, de ezt nem tudhatjuk.

Az elmúlt kétszáz év azonban újabb tapasztalatokkal gazdagított minket. E gazdagodásnak voltak ugyan imitt-amott áldozatai, hekatombái és holocaustjai, de még ma sem mondhatjuk el, hogy közkinccsé lett az a tapasztalat, hogy a politika által kialakított társadalmi rend a demokratikus tömegérzelmelek korában – bizonyos további feltételek teljesülése esetén (amik a világnak ezen a fertályán, ki tudja, miért, általában teljesülni szoktak) – vajmi könnyen totalitarizmussá és kollektív hóhérmunkává fajulhat. A paradoxon azonban az, hogy ennek elkerüléséért – ugyancsak a tapasztalatok szerint – nagy árat kell fizetni. A helyzet olyan,

mint amikor az egy szekéren utazók többfelé akarnak menni. Ha a legerősebb kaparintja meg az istrángot, akkor a szakadék biztos, már csak azért is, mert a kocsis azal lesz elfoglalva, hogy a többiek lázongásával elbírjon. Marad az a megoldás, hogy a lovak közé kell csapni a gyeplőt, bízva abban, hogy az ösztön – meg a Gondviselés – segít elkerülni a tragédiát. A világnak ezen a részén csak annyit tehetünk hozzá ehhez, hogy már több ilyen szekér elhaladtánál voltunk tanúi, a miénken azonban javában folyik a verekedés a gyeplőért.

Ma Magyarországon nagyjából-egészenben a demokrácia játékszabályai alapján zajlik a politika. A politikai vitára jellemző továbbá, hogy nem csillapodnak az ideológiai indulatok, ami összefügg a folyamatos azonosság-problémákkal és egy halom történelmi skizofréniával. Ezeket sokszor maguk a vita résztvevői is észlelik, néha, sajnos csak nagyon néha, megható gyötrődéssel boncolván fel élve önmagukat. A

fenti paradoxonnal azonban a jelek szerint azonban csak kevesen vannak tisztában, részben azért, mert sokan még a demokráciát szeretnék minden áron, egy városalapító lendületével megteremteni. Amivel persze kellő gyanút keltenek a szekér többi utasa között. (Ki csapja a gyeplőt a lovak közé? – végtére ez is egy izgalmas kérdés. Mert ugye, hátha...?)

Azt szokták mondani, hogy van egyrészt kereszténydemokrata meg keresztényszociális ideológia, és van legalábbis keresztény szellemű politizálás. Meg keresztény szellemű gazdaságpolitizálás. Meg

oktatáspolitikizálás. Meg egészségpolitikizálás. Meg újságírás. Well, mondhatjuk erre Mr. Holmes-szal, hát akkor lássuk a részleteket.

*

Mit jelent itt a „keresztény szellemiség”? Többnyire, ha jól értem, azt, hogy „szociális gondolkodás”, meg hogy „emberközpontúság”, meg hogy „szolidaritás” stb. Ez rendben is volna, mert ugyan ki állítaná, hogy ez nem keresztényi gondolkodás? A helyzet azonban hasonló ahhoz, amit az elvontabb ideológikus „értékek” esetén már kifejtettem.

Azt mondtam, hogy egyik ideológia sem tiszteletreméltó önmagában. Ez most már közvetlenül adódik a fenti első megfigyelésből: minthogy nem tudhatjuk voltaképpen, hogy politikai cselekedeteinknek egy szerföltött bonyolulttársadalmi szövevényben milyen következményei lesznek, az eligazodást segítő, egyes, de szükségképpen korlátozott és esetleges előítéleteinket és hiteinket rendszerező ideológiánkról csak annyit tudhatunk bizonyosan, hogy saját maga is esetleges lesz. Az esetlegesség azonban nem fér meg az olyan tisztelettel, mint amelyet abszolút erkölcsi elvek iránt érzünk és érezniünk kell.

Amikor ugyanis ezekkel fölszerelve belépünk a parlamentbe vagy kilépünk a nyilvánosság elé, akkor kétféle helyzetbe hozhatjuk *magunkat*. Megpróbálkozhatunk egyrészt egy elvont vitával morális értékekről. *Mint*hy azonban a *vita sui generis* politikai természetű, annak eredménye vagy az lesz, hogy egy lehetséges álláspont *politikai* képviselőiként egyszerűen elkönyvelnek bennünket, vagy pedig az, különösen, ha mi magunk is ilyen vádakhoz hangoztunk, hogy diktálni és hódítani akarunk, totalitarizmusra törünk, népet akarunk boldogítani, a társadalom szövevényében rendet vágni. Erre pedig van esély, mert volt már rá példa. A politikai ellenfél reflexe érthető, sőt, helyénvaló. Már amennyiben demokráciában gondolkodunk.

Nyithatunk azonban egy olyan vitát is, amelyben valamely konkrét politikai intézkedés vagy döntés erkölcsi és *egyéb* következményeit mérlegeljük, s hozzuk meg az ítéletet: ez és ez a döntés nem keresztényi szellemű. Nos, úgy vélem, hogy ennek sok értelme nincs, azon túl, hogy most jól megmondtuk, s szavazóink is elégedetten dőlnek hátra a tévé előtt. Azt azonban nem szabad hinnünk, hogy azért, mert kereszténynek valljuk magunkat, s keresztény „értékeink” vannak, föltétlenül igazunk is van, akár csak az erkölcsi következmények fölmérésében is! Hiszen ha a társadalomról tudjuk azt, amit az első megfigyelésben rögzítettem, akkor csak valószínű következtetéseink lehetnek egy-egy politikai döntés hatásaival kapcsolatban. S itt megint csak nem annyira a politikusok a címzettjeim, hiszen ők egy sokkal szigorúbb világban élnek, amelyben a szellemi szabadságot a hatalmi megfontolások szükségképpen korlátozzák. A háttér szereplői, a szellemi muniógyártók és a köz javára a hatalom felelőssége nélkül (ám szigorú szellemi felelősséggel tartozó) gondolkodók azonban még megtehetik, hogy horizontjukat kicsit szélesebbre szabják és belátják: a politika döntéseket ugyan vállalni kell, hogy a következményeket ugyancsak, ráadásul jó és helyes szándékkal kell meghoznunk őket; de a másikról unos-untalan azt föltételezni, hogy vagy rosszakaratú,

vagy hülye – nos, ez döreség és szánalmasan, bosszantóan neveléses.

Az, hogy a politikától nem remélhetünk üdvösséget, már akkor is igaz volt, amikor még nem ideológiák, utópiák és társadalmi víziók adták meg a politikai tevékenység morális jellegét. A merő uralomvágyon túllépő politika bizonyos értelemben sohasem szólt másról, mint az emberi együttélés szabályainak, hagyományainak, viszonyainak alakításáról, betartatásáról és szankcionálásáról. Ez azt is jelenti, hogy minden ideológiától függetlenül is igaz az, hogy a társadalom vagy annak valamely csoportja felé irányuló intézkedés pontos hatásmechanizmusát sohasem lehet és lehetett egzaktul fölmérni. A tapasztalat pedig voltaképpen fájdalmasan kevésre tanít meg bennünket, pontosan azért, mert maga a tapasztalat is szubjektív, esetleges, magának az emberi kommunikációnak is ki van szolgáltatva. Nézzünk két példát.

Szinte toposzerű az a megállapítás, hogy a társadalom az erkölcs meg a nemzet tudat meg a hagyomány stb. szempontjából ilyen meg olyan mélyre süllyedt az elmúlt negyven vagy negyvenöt év alatt, vagy hogy erkölcsileg ilyen meg olyan állapotban van. S persze hivatkozni rengeteg tapasztalatra lehet, amelyek egy része még igaz is abban az értelemben, hogy újdonság – vagy azért, mert nem lehetett róla beszélni, vagy azért, mert ilyen még tényleg nem volt (l.: kábítószert – mint „forma” új, de ha úgy fogalmazzunk, hogy „káros szenvedély”, akkor mindjárt valami „örök emberit” mondtunk ki). Ez az erkölcsi ítélkezés az esetek túlnyomó többségében csak – talán jószándékú – hatás-, rosszabb esetben hisztériakeltés. Ha nem politikusok mondják ki vagy írják le, akkor rendszerint értelmetlen, mert a célcsoport – a társadalom – túl általános, kollektív fogalom ahhoz, hogy a morális ítélkezésnek alanya lehessen, ha meg politikustól halljuk ezt, akkor – sajnos – arra kell gondolnunk, összhangban a föntebb elmondottakkal, hogy mégha a legtisztább szándékkal is mondja, szerepet téveszt. Egy olyan társadalomban, amely mind a mai napig *haragszik* a politikára, s amely azon első-, másod-, de még harmadsorban is a jólétet kéri számon,

kimondottan eredménytelen politikai szerep az erkölcsprédikátoré, s ráadásul mindig gyanús. Éppen azért gyanús, mert néha ez a politika is bejön, ha kellőképpen érez rá a tömegindulatokra, amelyek persze mindenre érzékenyek, kivéve a józan észet. Ilyenkor aztán a Szabadság, az Egyenlőség, a Történelem, a Nép, a Család meg egyebek nevében tartós és szerfölött hatékony diktatúrákat szoktak bevezetni.

*

Aligha képzelheti értelmes ember, hogy létezik semleges világnézet. Ez legföljebb a vegytisztán politikai csatában hangozhat el őszintén átértett csatakiáltásként, a minimális reflexió próbáját már nem állja ki. Ugyanakkor azzal is tisztában kell lennünk, hogy ha valamilyen modus vivendit nem találunk ki az egy mást kizáró világnézetek között, akkor előbb-utóbb egyszerűen a mögöttük föl sorakozott politikai súly fog közöttük dönteni. Az állam semlegességének elegáns fogalmát az irodalomban eredetileg éppen egy ilyen modus vivendiként ajánlották, de a politi-

kai vitában tüneményes gyorsasággal faragtak belőle bunkósbotot. Itt egyik oldal sem menthető föl, természetesen. Ez alighanem önmagában is bizonyíték amellett, hogy a demokráciával és még a megegyezésorientált vita önértékébe vetett bizalommal is súlyos gondok vannak, bár ezt *Jürges Habermas* alighanem vitatná.

Mi következik ebből tehát? Meglátásom szerint egyrészt az az egyszerű és konkrét be-

látás, hogy föltétlenül szükség van olyan iskolákra, amelyeket a lehető legtávolabb tartanak a megtépázott tekintélyű államtól. Másrészt azonban az az általános és további példakkal alátámasztható következtetés is levonható, hogy le kellene végre mondanunk a társadalom keresztényi szellemiségű átnevelésének illúziójáról. Leírhattam volna már korábban is, de ez is alkalmas hely rá: *pogány* korban és

pogány környezetben az Egyház egyetlen politikai feladata önmaga fölmutatása. Volt egy korszak, amelyben az Egyház kezébe hatalom adatott – bár nem kérte –, hogy társadalmat, civilizációt építsen. A kísérlet – a kísérletek szokásai szerint – nem volt sem sikeres, sem pedig sikertelen, hanem tanulságos. A tanulságok pedig – nagyvonalakban – a következők. Az Egyház megtanulta, hogy a politikai hatalom az ő számára életveszélyes. A politikusok ellenben megtanulták, hogy a politikai hatalommal erkölcsi értelemben is el kell számolniuk, ami óriási civilizációs teljesítmény. Ha van annak értelme, hogy Európa még mindig keresztény, akkor annak első sorban ez a *morális* ér-

telme van. Másfelől ezen eredményekért hatalmas vérvesztéseket kellett az Egyháznak elszenvednie: szakadások, romlások, máig tartó és belátható időn belül el nem múló következményekkel járó hitelvesztés még a jóakarató emberek szemében is. A világi hatalom sem járt azonban jól: az egyedül működőképesnek látszó demokrácia a Népi Erkölcsöt emelte piedesztálra, nem pedig a viszonylag stabil biztosítéknak látszó Észet.

*Mit tehetnek a keresztények?
Többet aligha, mint amit
a konkrét példával
kapcsolatban jeleztem. Saját
intézményeiket védeni kell,
tudva közben azt is, hogy még
a keresztények sem az Egyház
– tudjuk, hogy van családi
politika is. De nem kellene
immár abban a hitben
ringatóznunk, hogy még egy
kis idő, s az üldözésnek vége,
a világ megtért. Nem szabad
engedni a politikai
chiliazmusnak: abból, hogy
délben a Kossuth rádión
harang szól, s hogy
a vasárnap ún. munkaszüneti
nap, még nem következik,
hogy van esély arra, hogy
a nagybőjtben bezár a diszkó,
vasárnap meg a boltok. Abból,
hogy a többnejűség nem
engedélyezett, nem következik,
hogy egyszer a homoszexuálisok
házassága sem lesz az.*

Mit tehetnek a keresztények? Többet aligha, mint amit a konkrét példával kapcsolatban jeleztem. Saját intézményeiket védeni kell, tudva közben azt is, hogy még a keresztények sem az Egyház – tudjuk, hogy van családi politika is. De nem kelle-ne immár abban a hitben ringatóznunk, hogy még egy kis idő, s az üldözésnek vége, a világ megtért. Nem szabad engedni a politikai chiliazmusnak: abból, hogy délben a Kossuth rádióin harang szól, s hogy a vasárnap ún. munkaszüneti nap, még nem következik, hogy van esély arra, hogy a nagyböjttben bezár a diszkó, vasárnap meg a boltok. Abból, hogy a többnejűség nem engedélyezett, nem következik, hogy egyszer a homoszexuálisok házassága sem lesz az.

Tudom, hogy következtetésem nem kimondottan progresszívek. Nem akarom azonban másoknak átengedni azok politikai stratégiává fordításának örömét, azt megkíséreltem jómagam elvégezni. Röviden és elnagyoltan a keresztények politikával kapcsolatos stratégiái között az alábbi négy domináns típust lehet megkülönböztetni.

Az üdvtörténeti küldetésstudattal rendelkező vagy arra emlékeztető politikát az imént orozottam – ezzel aligha férne meg a fenti gondolatmenet. De azt gyanítom, hogy az aktív politikai szerepvállalást szorgalmazzák (ezeket neveztem progresszíveknek, kizárólag az egyszerűség kedvéért) számára sem túl rokonszenves egy meglehetősen bezárkózó, autark stratégiát javasolni látszó álláspont. A helyzet azonban alighanem az, hogy az autarkiát helyesnek tartók sem volnának elégedettek, hiszen álláspontom indoklásából hatá-

rozottan és tudatosan kizártam az ellenségre, az ellenséges világra történő hivatkozást: igaz ugyan, hogy pogány környezet vesz körül bennünket, s ezt tagadni csak *donquijotizmusból* (mondhatni *donquidiotizmusból*) lehet, ám ebből *nem következik*, hogy politikailag passzívnak kell lennünk. Ha pedig valaki a politikával szembeni keresztényi szkepszisét látja igazolva, akkor vigyázzon: a politikailag is bűnbeesett ember sem válthatja meg önmagát pusztán csak azáltal, hogy megpróbál *nem vétkezni*. Sőt, ezzel csak újabb bűnt követ el.

Lehetséges-e egy ötödik *stratégia*? Azt hiszem, nem. Legalábbis egyelőre nem, s ezt nemcsak a kereszténység és a modern demokrácia közös történetének magyarországi változata alapján gondolom. Lehetségesnek tartom azonban azt, hogy az egyes politikai elveket és lépéseket, gyakorlati javaslatokat és ideológiai ötleteket egy olyan konzisztens álláspont birtokában ítéljük meg, amely túl általános ahhoz, hogy a gyakorlati cselekvésben mindenütt eligazítson, s így stratégiává avanszáljon; de elég konkrét ahhoz, hogy egyes csapdákat és buktatókat kikerülhessünk vele. Kikerülhessük például az üres gyanúsítgatások, cinikus vállrándítások Szkülláját éppúgy, mint a politikába vetett pogány bizalom Karübdiszét. Ne essünk a politika fölötti felelőtlen és erkölcstelen ítélkezés bűnébe, de a naiv, sokszor tudományoskodó önáltatás és a kevésbé naiv önhittség vezérelte aktív politikálás csapdájába se.

Balázs Zoltán

Kiegészítés

A folyóirat V. évf. 24. tematikus számának *Cigányság – iskolázottság – katonai szolgálat* c. tanulmánya sajnálatos módon lábjegyzet nélkül jelent meg. A felhasznált irodalom mellett nem nyílt módunk arra, hogy a felhasznált részmunkák eredetét ismertessük, így e helyen pótlólag indítatva érezzük magunkat, hogy kijelentsük: a védelmi és közszolgálati szektor hátrányos helyzetű szolgálat-teljesítőinek képzésére vonatkozó program kibernetikai igényű modellezését *Ágoston Erzsébetnek* köszönhetjük, aki akkoriban a Cigány Válságkezelő Irodát vezette főosztályvezetői minőségben.